

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата психологічних наук, доцента,
завідувача кафедри психології та соціальної роботи комунального закладу
вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Кудінової Маргарити Сергіївни

на дисертаційне дослідження Носової Олени Вікторівни

на тему: «Психологічні чинники стресостійкості особистості юнацького
віку з травматичним досвідом»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності
053 Психологія

Дисертаційне дослідження Носової Олени Вікторівни присвячено вивченню психологічних чинників розвитку стресостійкості особистості юнацького віку з травматичним досвідом – проблемі, яка набула особливої гостроти в умовах повномасштабного воєнного вторгнення в Україну. Масштабна травматизація населення, і насамперед молоді, зумовлює нагальну потребу в науковому дослідженні механізмів стресостійкості та адаптивних ресурсів особистості, яка зіткнулася з екстремальними умовами існування.

Юнацький вік є сензитивним періодом для формування особистісних структур, систем саморегуляції та ціннісно-сміслових орієнтирів. Травматичний досвід, набутий у цей період – внаслідок бойових дій, вимушеного переміщення, втрати близьких, загрози фізичній безпеці – може суттєво деформувати ці процеси або, за наявності відповідних психологічних ресурсів, стати поштовхом для посттравматичного зростання. Дослідження психологічних чинників, що детермінують стресостійкість у таких умовах, є не лише академічно значущим, а й практично необхідним для розробки ефективних програм психологічної підтримки молоді.

Слід визнати, що незважаючи на значну кількість наукових праць з проблематики стресу та стресостійкості (Г. Сельє, Р. Лазарус, С. Фолкман, Н. Бурбан, Л. Долинська, О. Когут, О. Кравцова, М. Корольчук, М. Кудінова, С. Максименко Л. Матяш-Заяц, Л. Мороз Г. Ришко Ю. Щербатих та ін.),

специфіка стресостійкості саме юнацтва з травматичним досвідом залишається малодослідженою проблемою вітчизняної психологічної науки. Обрана тема дослідження повністю відповідає пріоритетним напрямам сучасної психологічної науки та практики і є суспільно затребуваною.

Здійснений аналіз змісту дисертації свідчить про те, що дисертантка отримала нові важливі наукові результати. Вперше у вітчизняній психологічній науці сформульовано авторське визначення поняття «стресостійкість особистості юнацького віку з травматичним досвідом» як структурно-системної динамічної властивості, що охоплює когнітивний, емоційний, поведінковий, ціннісно-смысловий та особистісно-ресурсний виміри й визначає здатність молодій людині долати стресові ситуації, використовуючи адаптивні стратегії, саморегуляцію та емоційну стабільність. Запропоноване визначення є операціональним і методологічно коректним, оскільки відображає як структурну складність конструкту, так і його функціональну динаміку.

Уточнено й розширено зміст поняття «психологічна травма» як стійкого психоемоційного стану, що виникає внаслідок травмуючої події, яка змінює життя людини, класифікується як кризовий момент і викликає тривалі емоційні реакції. Визначено та емпірично верифіковано психологічні чинники стресостійкості особистості юнацького віку з травматичним досвідом (внутрішній локус контролю, рефлексивність, емоційна стабільність, ціннісно-смыслова визначеність, конструктивні копінг-стратегії, позитивна Я-концепція та екстраверсія). Розроблено та апробовано оригінальну корекційно-розвивальну програму підвищення стресостійкості молоді з травматичним досвідом.

Практична цінність дисертаційної роботи не викликає сумніву. Розроблений комплекс психодіагностичних методик, авторська корекційно-розвивальна програма та методичні рекомендації можуть бути використані практичними психологами закладів освіти, соціальними службами, психологічними службами, що працюють із молоддю в умовах воєнного та поствоєнного часу. Результати дослідження можуть бути інтегровані до змісту

навчальних дисциплін «Психологія стресу», «Психологія травми», «Психологія кризового консультування», «Вікова психологія», «Основи психологічного тренінгу» та використовуватися у системі підвищення кваліфікації фахівців.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, котрі розкрито в дисертації, підтверджується, як її теоретико-методологічними засадами, так і використаним комплексом методів (теоретичних й емпіричних).

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Українського гуманітарного інституту (м. Буча) і засвідчено довідкою. Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження і його наукових положень підтверджено апробацією на низці міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій (2023-2025 рр.).

Позитивної оцінки заслуговує чітка структура дисертації, що розкриває послідовність вирішення завдань, етапи проведення наукового дослідження та логічне розкриття теми. Дисертація складається з анотацій (українською й англійською мовами), вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Основні положення анотації та дисертації є ідентичними.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет, гіпотезу та завдання дослідження, розкрито методологічну основу, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз проблеми стресостійкості у психологічній науці. Авторка розглянула стресостійкість крізь призму психодинамічного, біхевіористського, когнітивно-поведінкового, екзистенційно-гуманістичного, гештальтистського та позитивного підходів, що дозволило виявити специфічні механізми реагування особистості на стресові впливи в кожній з парадигм. Вважаємо важливим, що авторка не обмежилась механічним описом підходів, а обґрунтувала їх взаємодоповнюваність, показавши, що інтеграція психодинамічного, когнітивно-поведінкового, екзистенційно-гуманістичного та позитивного підходів забезпечує найвищу ефективність у подоланні стресу. Окремо

розглянуто поняття психологічної травми та травматичного досвіду з опорою на роботи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Заслуговує на увагу авторське визначення психологічної травми як стійкого психоемоційного стану, що виникає внаслідок травмуючої події, яка змінює життя людини та викликає тривалі емоційні реакції. Теоретично обґрунтовано структуру стресостійкості особистості юнацького віку, що охоплює когнітивний, емоційний, поведінковий, ціннісно-смісловий та особистісно-ресурсний компоненти, а також розкрито психологічні механізми її формування – рефлексію, когнітивну переоцінку, емоційну саморегуляцію, ціннісну ідентичність та соціальну взаємодію.

Другий розділ присвячено емпіричному дослідженню психологічних особливостей стресостійкості осіб юнацького віку з травматичним досвідом. Вибірка охопила 182 здобувачів вищої освіти з семи закладів України. Вважаємо, що обраний дисертанткою психодіагностичний інструментарій є методологічно обґрунтованим і достатнім для досягнення мети дослідження. Використання кореляційного аналізу (коефіцієнт Пірсона) та t-критерію Стьюдента забезпечило коректність статистичних висновків.

Важливим є встановлення того, що переважна частина досліджуваних юнаків має травматичний досвід та ознаки посттравматичного стресового розладу, що підкреслює соціальну актуальність дослідження. Результати засвідчили, що провідними чинниками стресостійкості є проблемно-орієнтовані копінг-стратегії та емоційна стабільність, тоді як інтернальний локус контролю та рефлексивність демонструють менш виражений вплив. Заслуговує також на увагу виявлення статистично значущих статевих відмінностей у схильності до емоційно-орієнтованих копінг-стратегій та стратегій уникнення, що частіше обираються дівчатами, – це відкриває перспективи для диференційованого підходу в психологічній роботі з молоддю.

Третій розділ містить теоретичне обґрунтування, опис та результати апробації авторської корекційно-розвивальної програми, спрямованої на підвищення стресостійкості юнаків із травматичним досвідом засобами

активного соціально-психологічного навчання. Вважаємо важливим, що теоретико-методологічною основою програми стала інтеграція кількох підходів – соціально-психологічного тренінгу, концепції розвитку суб'єктності та саморегуляції, психодинамічного підходу і ресурсно-орієнтованої психології життєтворчості, – що забезпечує її комплексний і науково обґрунтований характер. Заслуговує на позитивну оцінку використання в програмі арттерапевтичних технік, метафоричних асоціативних карт і когнітивно-поведінкових технологій, що в сукупності забезпечують вплив одночасно на емоційний, когнітивний і поведінковий виміри стресостійкості. Важливим здобутком є також те, що авторка акцентує роль емоційно-підтримувального групового середовища як чинника, що посилює ефективність програми, створюючи простір для відкритості та поступового зниження тривожності учасників. Okремо сформульовано вимоги до практичного психолога, який здійснює психологічний супровід молоді з травматичним досвідом, що надає роботі виразного прикладного спрямування.

Загалом одержані теоретичні й практичні результати свідчать про досягнення поставленої мети, вирішення визначених завдань дослідження і підтвердження його припущень. Зміст висновків повною мірою висвітлює основні здобутки дисертації та окреслює перспективи подальших наукових досліджень.

Рисунки, таблиці й додатки, що подані в дисертації, наочно презентують якісні й кількісні результати дослідження та сприяють повноті їх сприймання.

Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у п'ятнадцяти публікаціях, з яких п'ять – у наукових фахових виданнях категорії Б, решта – у матеріалах вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференцій. Кількість, обсяг та зміст опублікованих праць відповідають вимогам МОН України, що ставляться до здобувачів наукового ступеня доктора філософії.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження О.В. Носової, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження та побажання, які мають

рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

1. Корекційно-розвивальна програма розрахована на 30 занять по 2 години, тобто загальний обсяг становить 60 годин. Однак у роботі не уточнюється інтенсивність проведення занять: чи реалізовувалася програма щотижнево, двічі на тиждень тощо? Відсутність цієї інформації ускладнює оцінку умов впровадження програми в практичній діяльності.

2. Викликає питання поєднання в програмі психологічних методів (КПТ, арттерапія, МАК) із практиками, що мають релігійне підґрунтя. Уточніть, яким чином забезпечувалася світоглядна нейтральність програми та добровільність участі в її релігійно орієнтованих елементах для учасників із різними переконаннями.

Дисертаційна робота Носової Олени Вікторівни на тему «Психологічні чинники стресостійкості особистості юнацького віку з травматичним досвідом» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що містить нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності вирішують актуальне завдання психологічної науки – виявлення та обґрунтування психологічних чинників, що детермінують стресостійкість молоді в умовах травматичного досвіду, спричиненого повномасштабною війною.

Актуальність обраної теми, методологічна обґрунтованість, теоретична глибина аналізу, коректність емпіричного дослідження, практична цінність розробленої корекційно-розвивальної програми, достатня кількість публікацій у фахових виданнях – усе це підтверджує, що авторка виконала роботу на належному науково-теоретичному, методичному та практичному рівнях.

Дисертаційне дослідження Носової Олени Вікторівни на тему «Психологічні чинники стресостійкості особистості юнацького віку з травматичним досвідом», виконано на належному науковому рівні, за змістом відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від

23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, а його автор Носова Олена Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи
комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Маргарита КУДІНОВА

ОСОБЧ ТА ПІДПИС ЗАВІДУЮЧО
НАЧ. ВІД. КАУР'ІВ

